

Xülasə

Əxlaq – İnsanların bir-birinə və cəmiyyətə olan münasibətini müəyyənləşdirən, tarixən formalaşmış davranış qaydalarını nizama salan mövcud normaların məcmusudur. İnsan cəmiyyəti yarandığı ilk vaxtlardan mövcud olmuşdur və daim inkişaf edəcəkdir. Əxlaq bəşəriyyətin inkişafının hər bir sosial-tarixi mərhələsində müxtəlif vəzifələri yerinə yetirmişdir.

Açar sözlər: Əxlaq, tərbiyə, şüur, mənəviyyat, etika.

Summary

Morality is a set of existing norms that determine the attitude of people to each other and to society, and regulate historically formed rules of behavior. Human society has existed since its inception and will continue to develop. Morality has performed various tasks at each socio-historical stage of human development.

Key words: Morality, education, consciousness, spirituality, ethics.

Ключевые слова: Мораль, образование, сознание, духовность, этика.

Azərbaycan Respublikası müstəqil bir dövlət kimi çətinlikləri arxada qoyaraq irəli addımlayır. Bütün sahələrdə yeniliklər həyata keçirilir. Gənc nəslin,ictimaiyyətin o cümlədən, təhsil işçilərinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələrdən ən önəmlisi vətəni sevmə, onun keşiyində duran, yüksək intellektual səviyyəli, müsbət əxlaqi keyfiyyətlərə sahib vətəndaşlar yetişdirməkdir. Kiçikyaşlı məktəblilərdə əxlaq tərbiyəsinin formalaşdırılması bu gün aktual məsələlərdən biridir.

Əxlaq anlayışı cəmiyyət yarandığı dövrdən meydana gəlmişdir. İnsanların əməyə, bir-birinə, ailəyə, cəmiyyətə, dövlətə olan münasibətlərini müəyyən edən və tarixən təşəkkül tapmış mənəvi və hüquqi davranış normalarına əxlaq deyilir. (1.334) Davranış normaları insanlar inkişaf etdikcə mürəkkəbləşir,

zənginləşir və bəzi hallarda mənfi və ya müsbət istiqamətdə dəyişir. Qədim zamanlardan əxlaq tərbiyəsi haqqında bir çox fikirlər mövcud olmuşdur.

1. Əxlaq ətrafdakı insanların davranışından razı qalmasıdır .
2. Əxlaq cəmiyyətdə qoyulmuş qaydalara əməl edilməsidir.
3. Əxlaq özünü mühakimə edə bilməkdir və s.

Əxlaq tərbiyəsinin tərkib hissələrindən biridə etikadır. Etika əxlaq, mənəviyyat haqqında elmdir. İnsanlar əxlaq və etika anlayışlarını bir-birilə qarışdırırlar. Etika və əxlaq anlayışları arasındakı fərqlərə nəzər yetirək. Etika cəmiyyət tərəfindən təklif olunan davranış qaydalarıdır. Etika ümumi anlayışdır. Milli etika, peşə etikası, ailə etikası, şirkət etikası, təhsil etikası və s. kimi etika sahələri mövcuddur. Məsələn: İş yerlərinin və ya təhsil müəssisələrinin özünəməxsus davranış qaydaları mövcuddur və bu qaydalara əməl etmək məcburidir. Etika bu qaydalara qarşı gəlsə üzləşəcəyi nəticələri öyrədir. Əxlaq isə etikaya nisbətən daha xüsusi anlayışdır və insanın daxili xüsusiyyətidir. Əxlaq riayət olunacaq qaydalardan daha çox insanın öz inancıdır. İnsandan asılı olaraq dəyişir, lakin etika hər kəs üçün eynidir. Əxlaq qaydaları daha çox dinə, etika isə fəlsəfəyə əsaslanır. Bu iki anlayışı fərqləndirmək üçün belə bir misal gətirək. Məsələn: Cinayəti müdafiə edən bir vəkil məhkəmə zamanı cinayətkarı müdafiə edərkən, öz əxlaq normalarını kənara qoymalıdır. Başqa insanın öldürülməsi əxlaqına zidd olsa da, iş etikasına görə təqsirləndirilən şəxsi müdafiə etməlidir .

Əxlaq tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi üçün insanın mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması da vacibdir. Dahi mütəfəkkirlərin fikirlərinə nəzər salaıq. "Mənəviyyat nədir? Özündə nələri əks etdirməlidir? İlk öncə səndə insanın bu dünyadakı ali təyinatına, ləyaqətinə dərin və sarsılmaz inam hissi olmalıdır. Görülən bütün xeyirxah əməllərin kökü məhz, bu inamdan gəlir" **V.Belinski**, "Şəxsi maraqlar və istəklər nəzərə alınmadan həqiqətə tabe olmaq! Dürüstlük və mənəviyyat məhz bundan ibarətdir" **N.Oqaryev**, "Müdrliklik və mənəviyyat hər zaman bir-birini tamamlayır" **L.Tolstoy**. Cəmiyyətin sağlam əsaslar üzərində qurulması üçün onların bilikli, fiziki cəhətdən sağlam olması ilə yanaşı, əxlaqi və mənəvi cəhətdən də zənginləşdirilməsi ön plana çəkilməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, kiçikyaşlı uşaqların əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşmasında şüur da əsas rola malikdir. Şüur adətən uşaqlar mənfi davranışa yol verdikdən sonra fəaliyyətə başlayır.

Uşaqların yaxşı və ya pis haqqında təsəvvürləri təcrübə prosesində genişlənir. Kiçikyaşlılara əxlaq tərbiyəsini aşılamağın bir çox yolları mövcuddur. Bu yaş dövründə əxlaq tərbiyəsinin inkişafı rəngarəng və maraqlı tədbirlərin köməyi ilə eyni zamanda təlim prosesi vasitəsi ilə həyata keçirilir. Burada xalq yaradıcılığından, təbiətə ekskursiyalardan, Azərbaycan musiqisindən, bədii ədəbiyyatdan, təsviri sənət nümunələrindən və s. istifadə etmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu yaşda uşaqlar gerçəkliyin musiqi və sənət əsərləri üzərində təsvirini müşahidə etdikdə, onların ətraflarında gördükləri gözəlliklər haqqında fikirləri formalaşır və estetik zövqləri inkişaf edir. Azərbaycan Respublikasının hazırkı vəziyyəti körpələrimizin təlim və tərbiyəsi, dünyagörüşünün inkişaf etdirilməsi prosesində dünya mütəfəkkirlərinin nəzəriyyələrinin öyrənilməsi də çox faydalı olar. Kiçikyaşlı uşaqlar xeyir, şər, yoldaşlıq, ailə, qayğıkeşlik, saflıq, düzlük, sülh, ədalət, müharibə, ekoloji, hüquqi, iqtisadi biliklərə məhz məktəbəqədər və məktəb müəssisələrində yiyələnirlər. Cəmiyyətimizdə şəxsiyyətin inkişafı və əxlaq tərbiyəsinin formalaşması şəraiti yaxşılaşmaqla yanaşı həmdə mürəkkəbləşir. Buna səbəb isə elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq kiçikyaşlıların əxlaqi tərbiyəsinə təsir göstərən amillərin artmasıdır. Kiçikyaşlıların bugünkü inkişafının yüksək səviyyədə aparılması üçün ölkəmizdə əlverişli şərait yaradılmışdır. Xalqın mədəni səviyyəsi, rifah halı yüksəlir, uşaq və gənclərin inkişafında mühüm rolunu oynayan ailənin imkanları genişləndirilir, iqtisadi, sosial-siyasi, ideoloji vəzifələr müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Bütün bunlarla paralel olaraq cəmiyyətdə şəxsiyyətə, onun əxlaqi keyfiyyətlərinə, təhsil səviyyəsinə və tərbiyəsinə verilən tələblər də artırılır. Belə şəraitdə kiçikyaşlılarda əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşması daha da mürəkkəbləşir. Buradan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, uşaqların inkişaf prosesi ziddiyyətli prosesdir. Bu ziddiyyətlərin başlıca səbəbi insanların sosial həyatının da mürəkkəbləşməsidir. Kiçikyaşlı məktəblilərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına təsir göstərən əsas şərtlərdən biri də müvafiq mikro mühitin yaradılmasıdır. Bu mühitin yaradılmasının əsasında uşağın şəxsiyyətinə hörmət, ağıllı tələbkarlıq, qayğı, sevgi durur. Mikro mühitdə baş verənlər sosial həyatın normalarına uyğun gəlməyə də bilər. Nəzarət etmək, qiymətləndirmək uşaq əxlaqına real məna verir, onun inkişafını təmin edir. Hüquq normaları pozulan zaman insanlara cəza verilir, əxlaq normaları pozulan zaman da onlar məzəmmət olunur,

etdikləri hərəkət pislənir. Burada ictimai rəy mühüm rol oynayır. Kiçikyaşlı məktəblilərin əxlaq tərbiyəsində kollektivçilik, düzümlülük, dostu sədaqət, ailəyə qayğı, sevgi, məhəbbət, şərəf, qeyrət, yaşlıların əməyinə hörmət və tanışlıq, vətənə sevgi kimi bir çox müsbət əxlaqi keyfiyyətlər formalaşır. Əxlaq tərbiyəsinin inkişafı zamanı uşaqların kiçik yaşlarının necə keçməsi də bu prosesə təsir edən amillərdən hesab olunur. Kiçikyaşlı uşaqların düzgün əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasında müəllimdən xüsusi ustalıq tələb olunur. Bu prosesdə müəllim şagirdlərin qayğısına qalmalı, verilmiş tapşırıqları vaxtında, səliqəli və təmiz yerinə yetirilməsinə nəzarət etməli, tapşırıqları müəyyən edilmiş normada verməlidir. Müəllimin xoş əhval-ruhiyyəsi, jest və mimikaları, pedaqoji ustalıq, kiçikyaşlılarda müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. Müəllim tərbiyə prosesində şagirdlərin nəzərində müqəddəs varlıq kimi canlanır. Onların münasibətlərində özünü axtarır, bəzən müəllimi özünə rol model kimi seçir. Unutmaq olmaz ki, hər bir uşaq təkrarolunmaz bir fərddir və onların öz aləmi var. Buna görə də müəllim uşaqlara fərdi yanaşmağı, onların öz daxili aləmini duymağı, onlara sevinc bəxş etməyi, xarici görünüşü və müsbət əxlaqi keyfiyyətləri ilə onlara örnək olmağı, onların qəlbinə yol tapmağı bacarmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. A. Həsənov . Ə. Ağayev. Pedaqogika (Dərslik). Bakı: 2007, s.496.
2. National Association for the Education of Young Children (NAEYC).
3. <https://www.jstor.org/stable/42643005>
4. Трошин П.Л. Нравственное воспитание: понятие, сущность, задачи// Молодой ученый., 2016, №8. с. 884-887.